

Лекція № 4

Методика навчання грамоти в умовах Нової української школи.

Мета: оволодіти сучасними теоретико-методичними основами методики навчання грамоти. Орієнтуватися у змісті і вимогах типових освітніх програм з навчання грамоти та інших нормативних документів, у змісті і методичному апараті підручників; навчальних посібників; правильно реалізовувати вимоги навчальної програми. Ознайомитись із методами навчання грамоти, коротким оглядом історії методів. Знати загальну характеристику звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти.

Методи: наочні – пояснювально-ілюстративні; словесні – лекція, бесіда; інтерактивні – мозковий штурм.

Основні поняття теми: навчання грамоти, прийоми звукового аналізу і синтезу, змістові лінії мовної освіти, готовність до навчання грамоти, наукові основи методики навчання грамоти.

План

1. Періоди навчання грамоти.
2. Психолого-педагогічні та лінгвістичні основи методики навчання грамоти.
3. Психофізіологічна характеристика процесів читання й письма як видів мовленнєвої діяльності.
4. Порівняльно-критичний аналіз методів навчання грамоти.
5. Сучасний звуковий аналітико-синтетичний метод навчання грамоти.
6. Прийоми звукового аналізу й синтезу.
7. Реалізація змістових ліній типової освітньої програми через інтегрований курс «Навчання грамоті».

Література

1. Будна Н.О., Походжай Н.Я., Шост Н.Б. Уроки навчання грамоти. 1 клас. Частина перша: Посібник для вчителя. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2005. — 256 с.
2. Коваль Г.П. Звуко-буквений аналіз на уроках української мови у початкових класах. Спецкурс з методики викладання української мови. Навч. – метод. посібн. для студ. пед. ф-ту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003.
3. Кочерга О. Психофізіологічні особливості діяльності першокласників // Початкова школа. – 2005. - № 3. – С. 5-9.
4. Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у початкових класах : підручник для студентів ВНЗ та вчителів. – К. : Промінь, 2006.

1. Періоди навчання грамоти.

За новим Державним стандартом метою початкової освіти в Новій українській школі є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Вагоме місце в реалізації зазначеної мети у 1 класі займає період **навчання грамоти**. Це винятково важливий етап у формуванні особистості молодшого школяра. Адже в процесі навчання грамоти учні адаптуються до шкільного життя, у них розпочинається формування загальнонавчальних умінь і навичок, які складають основу ключової компетентності уміння вчитися. У цей період першокласники оволодівають базовими навичками читання і письма, які відкривають шлях для подальшої освіти. Нормативні документи НУШ (Державний стандарт початкової освіти і типові освітні програми) вимагають організації навчального процесу загалом і навчання грамоти зокрема таким чином, щоб освітнє середовище, методи, прийоми, засоби та форми навчання забезпечували всебічний розвиток школярів, враховували їхні індивідуальні особливості, створювали такі умови, щоб кожна дитина відчула себе талановитою і мала можливість розвивати свої здібності.

З огляду на зазначене, **пріоритетними завданнями періоду навчання грамоти** є:

- формування навичок читання і письма;
- розвиток усного мовлення;
- розвиток пізнавальних здібностей, інтересу до навчальної діяльності;
- збагачення життєвого досвіду дітей.

У процесі реалізації визначених програмою дидактичних завдань періоду **навчання грамоти** належну увагу слід приділяти формуванню в першокласників ключової компетентності **уміння вчитися**, зокрема уміння уважно слухати вчителя й виконувати те, про що він говорить, правильно організовувати своє робоче місце, користуватися навчальним приладдям і підручником та навчальними посібниками тощо. Не менш важливо сформувати здатність виконувати мисленнєві операції: виокремлювати в мовному потоці певні мовні одиниці, виділяти характерні для них ознаки, порівнювати між собою предмети, мовні одиниці (знаходити однакові, схожі й різні ознаки), знаходити «зайвий» у групі об'єднаних за певною ознакою об'єктів, робити за допомогою вчителя висновки на основі спостережень і т.п. Оволодіння зазначеними загальнонавчальними вміннями й навичками – одна з умов успішної навчальної діяльності школярів.

Сучасні студенти педагогічних коледжів і закладів вищої освіти вивчають методіку навчання грамоти, що спирається на такі постулати: «Методика навчання грамоти в початкових класах розглядається як результат пізнання закономірностей, яким

підпорядковується процес викладання української мови в початкових класах, що є наслідком як теоретичних положень, сформульованих раніше на основі даних педагогіки, психології та лінгвістики, так і узагальненого педагогічного досвіду. Читання і письмо є видами мовленнєвої діяльності людини, тому й навички читання і письма також належать до мовленнєвих».

2. Психолого-педагогічні та лінгвістичні основи методики навчання грамоти.

Лінгвістичні основи. Ознайомлення з мовними поняттями: усне й писемне мовлення, слово, речення, склад, наголос, звук – голосний (наголошений, ненаголошений), приголосний (твердий, м'який).

Загальнодидактичні вимоги до навчання грамоти (За М.Наумчук).

а) виховний характер уроку, чіткість виховної мети: які моральні якості будуть розвиватися на уроці;

б) чіткість навчальної мети уроку: що нового діти дізнаються, чого навчаються, які навички і вміння будуть розвиватися, яка стадія розвитку цих умінь і навичок, який буде рівень їх пізнавальної активності, мислення, який буде етап вивчення теми і т. ін.;

в) наступність і перспективність уроку, його зв'язок із попередніми і наступними уроками, його місце серед уроків даної теми, з даного розділу програми;

г) розмаїття методичних засобів і прийомів роботи, варіативність роботи над матеріалом, залежність вибору методичних засобів від характеру матеріалу і завдань навчання, доступність методики – її цікавий та ігровий характер;

г) диференційований та індивідуальний підхід до учнів у процесі уроку:

наявність зворотного зв'язку (від учнів – до вчителя) на всіх етапах уроку;

навчання учнів прийомів розумової праці («вчити учитися»), тим умінням, які є необхідною умовою успішного навчання в школі;

д) обов'язкові також й інші дидактичні вимоги – науковість, доступність матеріалу і т. ін.

До методичних вимог відносять наступні:

а) обов'язковою умовою будь-якого уроку рідної мови є турбота вчителя про мовленнєве середовище: на уроці має звучати правильне, виразне, образне, точне, логічне мовлення. Усе, що використовується на уроці, має бути зразковим і за формою, і за змістом. Кожний урок має виховувати «мовне почуття», любов до рідної мови, до живого, яскравого, виразного слова;

б) на кожному уроці, як читання, так і письма, обов'язково повинна мати місце робота з розвитку мовлення учнів: збагачення, уточнення і активізація словника, складання і аналіз речень, робота над словосполученням, усні висловлювання, перекази, читання напам'ять,

драматизація і т. ін.; часто ці види роботи переплітаються з іншими – зі звуковим аналізом і синтезом, із читанням, письмом та ін.;

в) на уроці читання і письма необхідними елементами повинні виступати різноманітні прийоми звукового та буквеного аналізу і синтезу – підготовка до читання або, що важливо, письма, а також самостійні вправи;

г) безпосередня робота для формування умінь і навичок читання і письма повинна займати приблизно 2/3 уроку за часом (у поняття «читання» входить підготовча робота перед читанням, а також аналіз змісту прочитаного; це можна сказати і про поняття «письмо»);

г) на кожному уроці читання і письма має використовуватися матеріал для зразка – додаткові тексти для усної роботи: уривки з творів поетів, письменників української і зарубіжної літератури, фольклорні твори;

д) уроки читання і письма складають нерозривну єдність: урок читання готує учнів до уроку письма, а урок письма є продовженням попереднього уроку читання, тобто реалізується принцип наступності й перспективності (М. Наумчук).

Психологічні особливості. У цьому віці центром психічного розвитку дитини стає формування довільності всіх психічних процесів (пам'яті, уваги, мислення). Протягом усього молодшого шкільного віку дитина вчиться керувати своєю поведінкою, психічними процесами, адже вимоги до неї з перших днів перебування у школі передбачають досить високий рівень довільності. Тому молодший школяр долає свої бажання і здатен керувати власною поведінкою на основі заданих зразків, що сприяє розвитку довільності як особливої властивості психічних процесів і поведінки. Поряд із засвоєнням змісту наукових понять дитина оволодіває способами організації нового для неї виду діяльності – навчання. Планування, контроль, самооцінювання набувають іншого змісту, бо дія в системі наукових понять передбачає чітке виокремлення взаємопов'язаних етапів (М.Савчин).

Психологічна основа методики навчання грамоти полягає в доборі таких методичних прийомів, які враховували б особливості дитячого сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, сприяли б їхньому всебічному розвитку. На відповідному мовному матеріалі учні мають оволодіти такими важливими прийомами розумової роботи, як аналіз і синтез, класифікація, узагальнення, вміння робити висновки.

3. Психофізіологічна характеристика процесів читання й письма як видів мовленнєвої діяльності.

Читання і письмо — основні складові навчання грамоти. Навчання грамоти передбачає формування в учнів елементарних навичок читання і письма. Для шестирічних

першокласників цей процес триває протягом цілого навчального року, що пов'язано з їхніми психологічними, фізичними й фізіологічними особливостями.

Проблемою психологічної структури письма та читання займалися такі вчені, як О. Р. Лурія, Л. С. Цветкова, Б. Г. Ананьєв, Т. Г. Єгоров, О. М. Корнєв та інші.

Писемне мовлення – це зорова форма існування усного мовлення. В ньому моделюється, тобто позначається певними графічними знаками, звукова структура слів усного мовлення, часова послідовність звуків переводиться у просторову послідовність графічних зображень, тобто букв.

Читання та письмо є аналітико-синтетичним процесом, який включає звуковий аналіз і синтез елементів мовлення. О. Р. Лурія визначав читання як особливу форму імпресивного мовлення, а письмо – як особливу форму експресивного мовлення.

Розглянемо **психофізіологічну структуру читання і письма** в нормі.

Читання є складним психічним процесом, і насамперед, смислового мовлення, його розуміння. Читання починається із зорового сприймання, розрізнення та впізнавання букв. На цій основі відбувається співвіднесення букв із відповідним звуками та здійснюється відтворення звуковимовного образу слова, його прочитання. І, нарешті, внаслідок співвіднесення звукової форми слова з його значенням здійснюється розуміння прочитаного. Отже, побудова процесу читання характеризується взаємодією двох рівнів: сенсомоторного та семантичного. Сенсомоторний рівень складається з декількох тісно взаємопов'язаних ланцюгів: а) звуко-буквений аналіз; б) утримання отриманої інформації; в) смислові здогадки, які виникають на основі цієї інформації; г) порівняння, тобто контроль гіпотез, що виникають із заданим матеріалом. Сенсомоторний рівень забезпечує ніби „техніку” читання – швидкість сприймання, його точність.

Семантичний рівень на основі даних сенсомоторного рівня веде до розуміння значення та смислу інформації. Складна взаємодія, єдність цих рівнів і забезпечує читання як зі сторони швидкості та точності сприймання знаків, так і зі сторони адекватного розуміння значення, яке мають ці знаки.

Під час формування читання у дітей зорове сприймання буквених знаків – окремо чи в слові – обов'язково супроводжується проговорюванням вголос, тобто переведенням зорової лексеми в її звуковий і кінестетичний аналог. **Точне, безпомилкове сприймання** – основна умова правильного розуміння того, що читаємо.

Процес письма має багаторівневу структуру, включає велику кількість операцій. Письмо починається з мотиву, задачі. Людина знає, для чого пише. Вона мисленнево складає план писемного висловлювання, смислову програму, загальну послідовність думок.

Першою з операцій, що входять у склад самого письма, є аналіз звукового складу слова. Зі звукового потоку, що сприймається людиною, яка пише, повинна бути виділена серія звучань. Важливими умовами письма є визначення послідовності звуків у слові та перетворення звукових варіантів у чіткі узагальнені мовленнєві звуки – фонемі. На початку розвитку навички письма ці процеси протікають повністю усвідомлено, а далі майже перестають контролюватися свідомістю та здійснюються автоматично.

Другий етап – переведення фонем у графемі, тобто в зорові схеми графічних знаків із урахуванням просторового розміщення їх елементів. Кожна фонема повинна бути переведена у відповідну букву, яка має бути написана.

Третім і останнім моментом у процесі письма є перекодування зорових схем букв у кінетичну систему послідовних рухів, необхідних для запису (графемі переводяться у кінемі).

До психологічних передумов письма відносять:

- 1) сформованість (або збереженість) усного мовлення, довільне володіння ним, здібність до аналітико-синтетичної мовленнєвої діяльності;
- 2) формування (або збереженість) різних видів сприймання, відчуттів і знань та їх взаємодії, а також просторового сприймання і уявлень, а саме: зоро-просторового та слухо-просторового гнозису, сомато-просторових відчуттів, знання та відчуття схеми тіла, „правого” та „лівого”;
- 3) сформованість рухової сфери – тонких рухів, предметних дій, тобто різних видів праксиса руки, рухливості, переключення, стійкості тощо;
- 4) формування у дітей абстрактних способів діяльності, що можливе при поступовому переводі їх дій із конкретними предметами до дій із абстракціями;
- 5) сформованість загальної поведінки – регуляції, саморегуляції, контроль за діями, наміри, мотиви поведінки.

Підготовка дітей до оволодіння грамотою та сам процес навчання читання та друкування – складна інтелектуальна діяльність, яка потребує високого рівня організації навчальної діяльності.

4. Порівняльно-критичний аналіз методів навчання грамоти.

В історії початкової школи відомі різні методи, за допомогою яких відбувалося формування в молодших школярів початкових умінь читання й письма українською мовою.

Класифікацію всіх існуючих методів здійснюють за двома критеріями:

- 1) яка мовна одиниця класифікується в основу навчання грамоти (буква, звук, склад, слово);
- 2) який прийом роботи (аналіз чи синтез) був провідним у процесі оволодіння грамотою.

Аналіз передбачав поділ мовної одиниці слова на склади, потім на звуки і букви, а синтез вимагав об'єднання звуків або букв у склади, складів — у слова. Нерідко у процесі навчання аналітичні і синтетичні дії виконувалися взаємозв'язано.

За першим критерієм методи поділяються на: буквоскладальний, звуковий, складовий і метод цілих слів.

За другим критерієм методи діляться на аналітичні, синтетичні й аналітико-синтетичні.

(доповіді студентів про особливості кожного методу)

<i>Традиційні методи й прийоми</i>	<i>Інноваційні методи й прийоми</i>
Звуковий аналітико-синтетичний	«Шість цеглинок»
аналіз, синтез	кубування, асоціативний куц
пояснення	сторітелінг
імітація, показ артикуляції	щоденні 5
ігрові	«рафт»
Звуковий аналіз слів	читання та письмо для розвитку критичного мислення»

5. Сучасний звуковий аналітико-синтетичний метод навчання грамоти.

У сучасній методиці прийнятий *звуковий аналітико - синтетичний метод навчання грамоти*. Сама назва говорить про те, що в основі навчання лежить аналіз і синтез звукової сторони мови та мовлення. Дитина зможе навчитися читати та писати лише тоді, коли оволодіє вмінням переводити графічні знаки у звуки і навпаки, тобто навчиться здійснюватися звуко-буквений аналіз слів.

У сучасній школі навчання грамоти як семирічних, так і шестирічних першокласників здійснюється за **звуковим аналітико-синтетичним методом**. Цей метод ґрунтується на таких **науково-методичних засадах**:

- 1) предметом читання є позначена буквами звукова будова слова; звуки мовлення, які дитині необхідно відтворити, читаючи слово, є тими основними мовними одиницями, якими вона оперує на початковому етапі оволодіння грамотою;
- 2) початкові фонетичні уявлення діти мають одержувати тільки на основі спостережень за відповідними одиницями живого мовлення (звук, голосний, приголосний, склад та ін.) з належним усвідомленням їх істотних ознак;
- 3) початку ознайомлення дітей з буквами має передувати період практичного засвоєння звукової системи рідної мови, так званий добукварний період.

Учитель, який здійснює процес навчання грамоти, має пам'ятати, що предмет аналізу звуків мовлення для шести-, семирічних дітей є складним явищем, оскільки вони є особливими

матеріальними одиницями. Мовні звуки не так просто піддаються спостереженням і аналізу, як інші об'єкти навколишньої дійсності, якими доводиться оперувати, наприклад, на заняттях з математики, образотворчого мистецтва, трудового навчання, під час ознайомлення з навколишнім світом тощо.

Однією з причин, які утруднюють навчальну діяльність дітей, пов'язану зі звуковою стороною мовленнєвої дійсності, є недосконалість їхнього мовленнєвого слуху, зокрема фонетичного, який складається з кількох компонентів:

- ✓ фізичний слух (здатність сприймати мовлення в різних діапазонах гучності);
- ✓ фонетичний слух (уміння розрізнявати і відтворювати всі звуки мовлення та їх відтінки);
- ✓ звуковисотний слух (відчуття різної висоти тону);
- ✓ тембровий слух (відчуття мовного тембру);
- ✓ почуття ритму (відчуття наголосу в мовленні, його ритмічного малюнка).

Усе це має розвивати вчитель на початковому етапі навчання молодших школярів.

Фонетичний слух є основою свідомого оволодіння звуковими одиницями мовлення. Від того, як буде розкрито для дитини будову звукової форми слова, залежатиме не тільки засвоєння грамоти, а й усе наступне засвоєння мови — граматики і пов'язаної з нею орфографії.

Із цього випливає **провідний принцип звукового аналітико-синтетичного методу навчання** грамоти: у формуванні в дітей початкових умінь читати й писати слід іти від звука до букви. Це означає, що перед ознайомленням дитини з певною буквою потрібно навчити її виконувати аналітичні і синтетичні дії з тим звуком (звуками), що позначаються на письмі цією буквою: правильно вимовляти, впізнавати в різних позиціях слів (на початку, в середині і в кінці), виділяти зі слів, складів, сполучати з іншими звуками в складі.

Порушення цього важливого принципу, що й досі трапляється в практиці навчання дітей грамоти, призводить до заміни в їхній свідомості поняття «звук» поняттям «буква». Таке явище згодом негативно позначається на загальній мовній грамотності учня, стає причиною значної кількості помилок як в усному, так і в писемному мовленні.

Другим важливим принципом, на якому ґрунтується сучасний метод навчання грамоти, є одночасно-паралельне опрацювання парних твердого і м'якого приголосних, що позначаються на письмі однією й тією самою буквою. Окремо взята зі слова чи складу літера у більшості випадків не може бути правильно прочитана, оскільки її звукове значення залежить від інших букв у складі, зокрема від тих, що позначають голосний звук. Якщо, скажімо, взяти складі на і ні, то правильно відтворити звукове значення букви н можна тільки тоді, коли прочитати її разом з наступною літерою. У першому випадку вона

читатиметься як звук [н], а в другому — як звук [н']. Окремо взяті букви я, ю, є можна прочитати так, як вони називаються, тобто вимовляючи звукосполучення [йа], [йу], [йє]. Однак у сполученні з попередніми буквами на позначення приголосних (ля, цю, не) вони мають бути прочитані як голосні звуки [а], [у], [є] після відповідних м'яких приголосних [л'], [ц'], [н']. У цьому зв'язку наступним важливим принципом сучасного методу навчання грамоти є забезпечення складового читання вже на початку ознайомлення з кожною новою літерою, що позначає приголосний звук.

Злите прочитування дитиною сполучення приголосного з голосним, яке ми надалі будемо позначати скорочено в такий спосіб: «пг» «п' г», забезпечує правильне читання дво-, трискладових слів на зразок: мама, літо, сорока, вулиця. Читання ж слів ускладненої структури попервах може здійснюватися способом причитування до злиття приголосного з голосним окремих букв, які стоять за його межами в складі, наприклад: ра-к, лі-с, с-ло-н, т-ра-ва. Первинне прочитування слова в такий спосіб зберігає його звуко-складову структуру, дає можливість правильно сприйняти лексичне значення, поступово підводить дитину до читання складами і цілими словами. У букварі в словах ускладненої структури можуть бути виділені рисками окремі злиття, що значно полегшує синтетичну роботу учня: мак, просо, вистава.

Паузи, які спостерігаються під час первинного прочитування слова на місці стику злиття і приголосного звука, що до нього прилягає, поступово зникають під час повторного читання цього слова.

Викладений принцип дав змогу відмовитися від традиційної послідовності у вивченні звуків (букв) та складів за наростаючою трудністю, що значною мірою уповільнювало процес формування в першокласників способу читання. Читання і письмо як два взаємопов'язані види мовленнєвої діяльності в навчанні грамоти шестирічних дітей здійснюються в основному паралельно. Цьому певною мірою сприяє і той факт, що читання слів з опорою на більш роздрібнені одиниці помітно збігається зі способом письма на початковому етапі навчання грамоти. Під письмом тут слід розуміти будь-який спосіб позначення буквами слова, сприйнятого на слух: викладання розрізною азбукою, письмо літерами друкованого шрифту, рукописні зображення слів. Зосередження уваги дитини на вимові і позначенні злиття, підвищення цієї уваги на приголосному звукові, що прилягає до злиття, сприяють запобіганню таким типовим помилкам у письмі молодших школярів, особливо першокласників, як пропуск, заміна і перестановка букв.

У процесі вивчення звука виділення його зі слів рекомендується здійснювати з найвигіднішої для цього позиції. Для голосних цією позицією є така, коли вони становлять окремий склад (о-рел, у-чень, а-кула), а для приголосних — коли вони перебувають за межами злиття

приголосного з голосним (ліс, лось, рак, сир, кран, дзвін). У наступній роботі над звуками вони виділяються і з інших позицій у словах за допомогою описаних нижче спеціальних прийомів.

6. Прийоми звукового аналізу й синтезу.

Звуковий аналітико-синтетичний метод навчання грамоти ґрунтується на застосуванні цілого ряду **спеціальних прийомів звукового аналізу і синтезу**, які забезпечують свідоме оволодіння учнями процесами читання й письма.

Прийоми звукового аналізу

1. Підкреслене вимовляння одного зі звуків у слові. У деяких випадках виділення звука може здійснюватися силою голосу, в інших – протяжністю вимови, наприклад: с-с-син, с-и-и-ин, си-н-н-н. Цей прийом використовується під час виділення зі слів голосних, особливо тоді, коли вони утворюють склад (оси, акула, одуд), фрикативних та проривних приголосних, коли вони стоять за межами злиття (лі-с, ду-б). До цього прийому прилягає також прийом домовляння учнями звука до розпочатого учителем слова. Наприклад, показуючи дітям предметний малюнок їжака, учитель каже «їжа...», а учні додають – к.
2. Упізнавання й виділення зі слів вірша, скоромовки, потішки найчастіше вживаного звука. Для застосування цього прийому можна використовувати короткі вірші, різноманітні потішки, скоромовки, матеріал, пропонування для логопедичних вправ.
3. Виділення звука зі слова на основі словесного опису та спостереження за його артикуляцією. «Сьогодні, – каже вчитель, – ми будемо вивчати такий звук, який утворюється губами.

Прийоми звукового синтезу.

1. Утворити склад (злиття) з таких двох звуків: [н], [а] – на; [з], [о] – зо; [ж], [е] – же; [т’], [о] – сьо та ін.
2. Утворити склад з таких трьох звуків і вимовити його зливо: [т], [р], [а] – тра; [к], [р], [о] – кро; [к], [н], [и] – кни; [м], [р’], [і] – мрі.
3. Утворити склади (злиття) приголосного [л] з усіма вивченими голосними (ла, ло, лу, ле, ли): утворити склади (злиття) приголосного [т’].

7. Реалізація змістових ліній типової освітньої програми через інтегрований курс «Навчання грамоті».

Початковий курс мовно-літературної освіти розпочинається в 1 класі з навчання грамоти, метою якого є формування в першокласників навичок читання і письма, розвиток комунікативних умінь, пізнавальних здібностей, здатності спілкуватися українською мовою

в особистому й суспільному житті. Реалізація зазначеної мети здійснюється за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

❖ **Змістова лінія «Взаємодіємо усно»** спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Основними напрямками цієї роботи в 1 класі є розвиток таких умінь: сприймати на слух і правильно розуміти усне мовлення; будувати діалог і невеликі монологічні усні зв'язні висловлення.

У процесі формування аудіативних умінь необхідно розвивати мовленнєвий слух і вміння розуміти почуте. Розвиток мовленнєвого слуху передбачає формування вміння вирізняти в суцільному звуковому потоці окремі елементи, ідентифікувати їх, адекватно сприймати інтонаційні характеристики мовлення. Розвиток розуміння почутого передбачає вироблення вміння усвідомлювати значення окремих елементів тексту (слів, словосполучень, речень) і доступний текст у цілому.

У 1 класі формування аудіативних умінь розпочинається на різних мовних одиницях, починаючи зі звуків. На цьому етапі доцільно пропонувати такі типи завдань: розрізнення голосних і приголосних звуків; твердих і м'яких приголосних; послідовне правильне відтворення в почутому слові всіх звуків; розпізнавання на слух односкладових, двоскладових слів; розпізнавання слів з наголосом на певному складі .

Наступний етап передбачає вправлення першокласників у запам'ятовуванні прослуханих слів, словосполучень, речень, невеликих за обсягом висловлень. З цією метою варто пропонувати такі завдання: послухати кілька відомих слів і відтворити їх у тій самій або довільній послідовності; із прослуханого ряду слів вибрати назви визначених учителем речей (навчального приладдя, одягу тощо); вилучити зайве слово з тематичної групи; визначити кількість слів у сприйнятому на слух реченні та кількості речень у сприйнятому на слух тексті; розпізнати завершене і незавершене речення .

Робота над формуванням вміння будувати діалог полягає в тому, щоб удосконалювати звуковимову першокласників; збагачувати, уточнювати й активізувати їхній словниковий запас; удосконалювати вміння правильно відповідати на поставлені запитання, ставити запитання іншим; збагачувати мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету; учити дотримуватись правил спілкування, норм літературної мови; вступати в діалог на доступні теми.

Формування в першокласників монологічних висловлювань доцільно розпочинати з роботи над побудовою самостійних зв'язних висловлень за малюнком, серією малюнків, певною життєвою ситуацією. Наступним етапом є побудова невеликих усних розповідей, описів, міркувань за малюнком, запитаннями, висловлення власної думки з приводу зображеної в підручнику ситуації, переказування прослуханого чи прочитаного тексту.

Ефективності формування зазначених умінь сприятиме застосування інтерактивних форм організації навчальної діяльності, які передбачають постійну активну взаємодію учасників освітнього процесу, пробуджують зацікавленість, бажання виконувати поставлене завдання.

❖ У процесі реалізації **змістової лінії «Читаємо»** в першокласників передбачено формування таких основних очікуваних результатів: читати вголос доступні тексти переважно цілими словами (окремі слова ускладненої структури – складами); виявляти розуміння їх фактичного змісту; правильно інтонувати речення, різні за метою висловлювання та інтонацією; висловлювати власне ставлення до прочитаного; читати за ролями діалоги з казок, оповідань, віршів; мати уявлення про найважливіші джерела інформації: дитячі книжки, журнали, енциклопедії, телебачення, бібліотека, Інтернет; виявляти інтерес, позитивне ставлення до книжки; пояснювати свої читацькі вподобання.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти одним із пріоритетних завдань Нової української школи є забезпечення умов для всебічного розвитку дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб. Тому в процесі формування навички читання важливо враховувати читацькі вміння, набуті дітьми в дошкільному віці, і здійснювати диференційований підхід у навчанні першокласників, які прийшли до школи з різним рівнем підготовки.

З метою підтримування інтересу першокласників до читання варто використовувати різноманітні стимули і прийоми читання, якомога частіше пропонувати читати тексти різних жанрів, на різних носіях (на папері, дошці, мультимедіа) і з різних джерел, залучати учнів до дидактичних ігор, вирішення змодельованих знайомих дітям життєвих ситуацій, які потребують застосування навички читання.

В умовах істотного зниження інтересу учнів до читання важливого значення у змісті інтегрованого курсу «Навчання грамоти» набуває робота з дитячою книжкою, яку рекомендується проводити щотижня. Відповідно до чинного Стандарту початкової загальної освіти ключовими результатами такої роботи є розвиток у дітей інтересу, любові до читання, умінь сприймати, перетворювати, оцінювати текстову інформацію у процесі усної взаємодії, умінь з допомогою дорослих обирати дитячі книжки, пояснювати свій вибір, розвиток

прогностичних умінь орієнтовно визначати за обкладинкою, заголовком та ілюстраціями, про що йтиметься в дитячій книжці і т. ін.

Визначальними чинниками розвитку в першокласників позитивних мотивів до читання на уроках роботи з дитячою книжкою є цікаві форми їх організації і проведення, а також добір відповідного змісту навчального матеріалу, який забезпечить його новизну, емоціогенність, розвиток читацьких інтересів. Дуже важливо на кожному занятті щоразу працювати з невеликою за обсягом новою ілюстрованою книжкою, у якій дитині буде легко орієнтуватися, а сам процес ознайомлення з нею викличе позитивні емоції, зацікавлення, радість спілкування.

Учні 1 класу мають різні стартові можливості розвитку навички читання і читацького досвіду. Залежно від цього класовод гнучко моделює методи і прийоми роботи, які, з одного боку, враховують тип дитячої книжки (книжка-твір, книжка – збірка: авторська чи різних авторів), жанрові особливості тексту (казка, вірш, оповідання), з іншого – рівень індивідуальних читацьких можливостей дітей класу. Діти, які ще не читають, більшою мірою на таких заняттях є слухачами і оволодівають уміннями, необхідними для повноцінного розуміння художніх текстів, сприйнятих на слух. Для учнів, які читають, педагог застосовує різні прийоми роботи із залучення їх до самостійного читання доступних текстів або їх фрагментів.

У структурі занять виокремлюються етапи безпосередньої практичної роботи з дитячою книжкою: її розглядання до сприймання тексту з метою прогнозування орієнтовного змісту і після його первинного сприймання, коли проводиться колективне обговорення прочитаного (прослуханого), обмін враженнями з опорою на ілюстрації, текстовий матеріал, а також візуалізація сприйнятого (ілюстрування, театралізація).

Значною мірою ставлення до книжки, до читання дитина переймає у своїх батьків. Отже, особистий приклад батьків відіграє тут неабияку роль. Класовод приділяє увагу питанню прилучення дитини до книжки в колі сім'ї. Важливими формами співробітництва з батьками є індивідуальні консультації, анкетування, семінари-практикуми, фотопрезентації тощо.

❖ **Змістова лінія «Взаємодіємо письмово»** спрямована на формування

першокласників повноцінної навички письма, умінь добирати й записувати назву малюнка, заголовок до тексту, будувати й записувати речення за ілюстрацією, життєвою ситуацією, дотримуватися культури оформлення письмових робіт, виявляти і виправляти недоліки письма (самостійно та за допомогою вчителя).

У процесі реалізації цієї лінії в 1 класі пріоритетним є формування графічних, технічних, гігієнічних та елементарних орфографічних навичок.

Навчання письма відбуватиметься швидко й ефективно, коли воно проходить паралельно чи інтегровано з навчанням читання у формі уроку або заняття.

Процес навчання письма може поділятися на три періоди: підготовчий, буквений, післябуквений, кожний з яких триває довше чи коротше, залежно від потреби.

Досягнення мети – розбірливого письма учнів на кінець 1 класу за найменших зусиль, вимагає від учителя застосування доступних і цікавих прийомів письма, спрямованих як на розвиток координації руху руки (пальців, кисті, передпліччя), окоміру, орієнтації в рядку сітки зошита, ліво-правобічної орієнтації в площинному просторі, сприймання букви, так і зміцнення дрібних м'язів кисті. Перериваючи процес письма для перепочинку, який є обов'язковим (частотність і довготривалість його залежить від письмового навантаження), крім фізкультхвилинок, рекомендується використовувати для вправлення пальців маніпуляції з олівцем, викладання з паличок (олівців) заданих фігур на парті, вирізування найпростіших фігур ножицями .

Фізіологічні особливості процесу письма, індивідуальні особливості розвитку учнів вимагають ряд додаткових специфічних гігієнічних вимог до посадки, положення зошита на парті, ручки в руці. Дидактично доцільним і обґрунтованим має бути дозування графічних завдань.

Для навчання письма учнів 1-го класу істотне значення має висока якість шкільного письмового приладдя (зошита, ручки, олівця) та допоміжних дидактичних матеріалів. Ручка має добиратися індивідуально кожному учневі залежно від його фізіології. Можна пропонувати ручки з певними накладками, які допомагають утримувати в зручному положенні пальці. Олівці варто давати учню середньої твердості. Допоміжні матеріали можуть бути роздатковими для індивідуального використання з метою закріплення певного уміння, необхідного для розвитку навички письма.

Процес формування навички письма в 1-ому класі підлягає постійному контролю.

❖ **Реалізація змістової лінії «Досліджуємо медіа»** передбачає формування в учнів 1 класу вмінь сприймати прості медіапродукти, брати участь в обговоренні їх змісту і форми, розповідати про свої враження від прослуханих/переглянутих медіапродуктів. Для формування елементарних умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її, а також створювати посильні для учнів 1 класу прості медіапродукти пропонуємо використовувати такі їх види, як малюнки, світлини, комікси, дитячі журнали, мультфільми тощо.

❖ **Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища»** спрямована на формування умінь розрізнявати голосні і приголосні звуки, правильно вимовляти тверді й м'які, дзвінки й глухі приголосні звуки, відтворювати ланцюжок звуків у почутому слові (без явищ асиміляції),

позначати мовні звуки буквами на письмі, правильно записувати слова, вимова й написання яких збігаються, відтворювати алфавітні назви букв, поділяти на склади слова під час переносу їх частин в інший рядок, правильно наголошувати загальноживані слова, розрізнявати близькі й протилежні за значенням слова, упізнавати і розрізнявати слова – назви предметів, ознак, дій, чисел, службові слова (за допомогою вчителя), ставити до них запитання, складати й інтонаційно правильно вимовляти (читати) розповідні, питальні та окличні речення і відповідно оформлювати їх на письмі, мати уявлення про текст, добирати заголовки до тексту.

Звертаємо увагу на те, що засвоєння першокласниками елементарних теоретичних знань з української мови і правописних норм здійснюється у процесі дослідження учнями мовних одиниць і явищ. В умовах реалізації компетентнісного підходу вивчення мовного матеріалу має здійснюватись у процесі активної розумової діяльності, що сприятиме усвідомленості й міцності знань. Досягти цього можна шляхом залучення учнів до спостереження за мовними одиницями і явищами, їх аналізу, порівняння, формулювання під керівництвом учителя посилюючих висновків.

У процесі реалізації визначених програмою дидактичних завдань періоду навчання грамоти належну увагу слід приділяти формуванню в першокласників ключової компетентності вміння вчитися, зокрема вміння уважно слухати вчителя й виконувати те, про що він говорить, правильно організувати своє робоче місце, користуватися навчальним приладдям і підручником та навчальними посібниками тощо. Не менш важливо сформувати здатність виконувати мисленнєві операції: виокремлювати в мовному потоці певні мовні одиниці, виділяти характерні для них ознаки, порівнювати між собою предмети, мовні одиниці (знаходити однакові, схожі й різні ознаки), знаходити “зайвий” у групі об’єднаних за певною ознакою об’єктів, робити з допомогою вчителя висновки на основі спостережень. Оволодіння зазначеними загальнонавчальними вміннями й навичками — одна з умов успішної навчальної діяльності школярів.